

Rola architektury w codziennym funkcjonowaniu osób niepełnosprawnych ze szczególnym uwzględnieniem osób niewidomych i niedowidzących

Piotr Gleń, Aleksandra Jarocka-Mikrut

*Samodzielna Pracownia Architektoniczna, Wydział Budownictwa i Architektury,
Politechnika Lubelska, e-mail: p.glen@pollub.pl, a.jarocka@pollub.pl*

Streszczenie: Niniejszy artykuł ma na celu poruszenie problemu przeszkód i niedogodności, na jakie narażone są osoby niepełnosprawne (w tym z ograniczoną możliwością poruszania się, starsze, niesłyszące, niedowidzące i niewidome). Celem jest zwrócenie uwagi na rolę jaką odgrywa projektant, zarówno architekt jak i twórca przedmiotów użytkowych w kształtowaniu przestrzeni wpływających na komfort współżycia w społeczeństwie osób o pełnej sprawności fizycznej i niepełnosprawnych. Potrzeba edukacji i propagowania większej świadomości w zakresie owych „dysfunkcji” winna być rozwijana za pomocą miejsc w których osoba pełnosprawna ma możliwość zmierzenia się z codziennymi barierami osoby niepełnosprawnej. Ważnym aspektem jest kształtowanie świadomości architekta w dziedzinie projektowania uniwersalnego już na etapie studiów. Większą uwagę należałoby skupić na projektowaniu przedmiotów codziennego użytku pod kątem osoby niepełnosprawnej tak aby nie musieć zmieniać ich później w sposób sztuczny. Artykuł skupia się na problemach oraz pozytywnych przykładach rozwiązań w procesie kształtowania architektury dostosowanej dla potrzeb takich osób. Celem jest również analiza urbanistycznych rozwiązań mogących sprzyjać ich funkcjonowaniu w codziennym życiu. Przedstawione są również przez autorów przykłady rozwiązań architektonicznych i urbanistycznych zarówno z Polski jak również świata. Ukazują również znaczenie oraz wkład architekta w kreowaniu przestrzeni prywatnych oraz publicznych, które otaczają nas na co dzień.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, przedmioty użytkowe, projektowanie uniwersalne

1. Wprowadzenie

Nie istnieje definicja niepełnosprawności, która by jednoznacznie określała i precyzowała stan zdrowotny kwalifikujący się do określenia danej osoby mianem niepełnosprawnej. Coraz częściej jednak w mediach można natrafić na informacje odnośnie takich właśnie osób. Świadomość społeczeństwa na temat obecności osób o różnego rodzaju ułomnościach fizycznych czy psychicznych zwiększa się z roku na rok. Osoby niepełnosprawne są wśród nas od zawsze. Na pewno, każdy z nas chociaż raz spotkał się z graficznym symbolem, który już chyba na stałe został przypisanym do słowa *niepełnosprawność* (Rys. 1.). Coraz bardziej zwiększa się świadomość obecności w społeczeństwie osób niepełnosprawnych. Mówimy tutaj zarówno o osobach z problemami natury fizycznej, poruszający się na wózkach inwalidzkich czy też o kulach, ale również o osobach starszych którzy często posiadają problemy ze sprawnym poruszaniem się w społeczeństwie. Dopiero od niedawna ułomność tychże ludzi została dostrzeżona jako coś co wcale nie powinno ich

ograniczać. Zaczęto pomagać im w przełamywaniu barier a szerszemu gronu uzmysławiać, iż człowiek z pewnymi ułomnościami nie powinien być wyjęty ze społeczeństwa. Stereotypowe myślenie o osobach z dysfunkcjami ruchowymi, słuchu czy wzroku sprawiły iż potencjalni pracodawcy postrzegają je jako osoby gorzej wykonujące swoje obowiązki. Ograniczeniami nie są natomiast te obowiązki którym mieliby podołać tacy pracownicy lecz środowisko, które nie jest przystosowane do ich poziomu sprawności fizycznej. World Health Organization (WHO), czyli Światowa Organizacja Zdrowia, która działa w ramach ONZ wyróżnia wynikające z siebie na wzajem zagrożnienia dotyczące niepełnosprawności człowieka na:

1. *Niesprawność* utratę sprawności organizmu zarówno pod względem fizycznym jak i psychicznym;
2. Niepełnosprawność nie pozwalającą na prowadzenie aktywnego trybu życia uznawanego za typowe dla przeciętnego człowieka;

Wszelkiego rodzaju *ograniczenia lub elementy całkowicie uniemożliwiające pełnienie funkcji społecznych* wynikająca zarówno z niesprawności jak również z niepełnosprawności [1].

Rys. 1. Graficzne oznaczenie miejsca przeznaczonego dla osoby niepełnosprawnej. (opracowanie: autor)

Przynależność Polski do Unii Europejskiej sprawiła iż standardy w niej panujące coraz silniej oddziałują na postrzeganie osób niepełnosprawnych w naszym społeczeństwie. Tym samym przekłada się to na dostosowywanie przestrzeni publicznych, półpublicznych czy półprywatnych pod takie właśnie osoby. Niepełnosprawność według ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zdrowotnej oznacza „...trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu w szczególności powodującą niezdolność do pracy...” [2]. Według tej definicji osobą niepełnosprawną jest osoba, której ułomność fizyczna lub psychofizyczna powoduje jej niezdolność do pracy. Należy postawić więc pytanie czy i w jakim stopniu niesprawność stawia bariery do codziennego funkcjonowania w społeczeństwie.

2. Niepełnosprawność a projektowanie

Według Lucjana Kamionki architekt winien być kreatorem i koordynatorem procesu projektowania a jego rolą jest zapewnienie harmonii pomiędzy formą a treścią tworzonych przez niego budowli. Jak słusznie zauważa architekt pomimo złożonego z tak wielu czynników i skomplikowanego procesu projektowego powinien umieć nie tylko koordynować i pogodzić ze sobą owe aspekty ale przede wszystkim zawsze stać po stronie użytkownika przestrzeni przez niego tworzonej [3]. Należy więc pamiętać iż podstawowym zadaniem architekta w kreowanej przez niego przestrzeni jest tworzenie jej w sposób przyjazny dla odbiorcy. Jeżeli mówimy o odbiorcy należy pamiętać iż nie zawsze jest to człowiek sprawnie poruszający się w otaczającym nas świecie ale równie dobrze i coraz częściej są to osoby niepełnosprawne.

Obecnie w świecie architektonicznym pewnym standardem stało się tzw. projektowanie uniwersalne czyli projektowanie obiektów z myślą o użytkowaniu ich np. przez osoby sprawne fizycznie ale jednocześnie przez takie, które z tak rozumianą sprawnością mają problemy. Mowa tutaj o osobach poruszających się np. na wózkach inwalidzkich, niewidomych niedowidzących czy zwyczajnie osobach starszych, które również mogą być ograniczone fizycznymi ułomnościami. Niemal każdy nowoprojektowany obiekt usługowy czy też obiekt użyteczności publicznej posiada na swoim wyposażeniu łazienkę przeznaczoną dla osoby poruszającej się na wózku. Producenci wyposażenia do łazienek jak również producenci mebli mają już w swoim asortymencie różną gamę wyrobów swoimi wymiarami przygotowanymi dla osób z dysfunkcjami fizycznymi. Dotyczy to projektowania nowych obiektów, oraz adaptowania już istniejących pod nowe funkcje wymagające przebywania w nich osób o ograniczonej możliwości ruchowej. Przykładem takiego obiektu może być budynek Spichlerza w miejscowości Gardzienice w województwie lubelskim zaadoptowanego na jedną ze scen dla *Ośrodka Praktyk Teatralnych Gardzienice* wyposażonego w zewnętrzną przeszkloną winę doskonale współgrającą z zastaną architekturą (Rys. 2.). Nie można rozumieć odbiorcy architektury jako tylko i wyłącznie zdrowej i sprawnej fizycznie osoby. Rolą architekta w procesie projektowym jest przede wszystkim stworzenie jak najdogodniejszych warunków do użytkowania projektowanej przez niego przestrzeni. Ważnym zatem jest projektowanie obiektów dla jak największej ilości grup odbiorców. Tyczy się to również tworzenia przez architekta przestrzeni otaczających osoby z pewnymi dysfunkcjami nie pozwalającymi im w swobodny sposób korzystać z tych właśnie miejsc.

Rys. 2. Budynek Spichlerza w miejscowości Gardzienice. (zdjęcie: autor)

Świadomość architekta na temat projektowania bez barier czy też projektowania uniwersalnego kształtowana jest już obecnie na etapie studiów na kierunkach projektowych. Niemal każda uczelnia wyższa posiada w swoim repertuarze przedmioty projektowe dotyczące osób niepełnosprawnych. Dobrym przykładem może być tutaj kierunek Architektury na Politechnice Lubelskiej w której to murach studenci przygotowują się do projektowania uniwersalnego nie tylko w sposób teoretyczny ale również praktyczny. W ramach zajęć z przedmiotów dotyczących projektowania dla osób niepełnosprawnych młodzi architekci poznają ergonomię człowieka z dysfunkcjami fizycznymi, uczą się projektować przestrzeń dla takich osób a także adaptować już istniejące obiekty pod tym kątem. Skupiają się nie tylko na analizowaniu ale również poprzez praktyczne wcielanie się

w osoby niewidome, głuche czy poruszające się na wózkach inwalidzkich osobiście doświadczają różnic i problemów z jakimi na co dzień się one borykają. Dzięki tym właśnie ćwiczeniom młodzi architekci w lepszy sposób poprzez dokładniejsze wczucie się w niepełnosprawność mogą zaprojektować otaczającą nas przestrzeń. Sama bowiem znajomość przez projektanta sztuki budowlanej nie pozwoli mu na dobre projektowanie. Architekt powinien za każdym razem wzuwać się w odbiorcę. Budowanie zatem świadomości młodego projektanta na temat obecności w życiu osób nie sprawnych fizycznie jest niezwykle ważnym aspektem w ich późniejszej pracy zawodowej. Projektowanie uniwersalne, projektowanie dla osób niepełnosprawnych czy projektowanie bez barier to tylko niektóre hasła jakie towarzyszą studentom architektury na całym świecie. Dzięki członkostwu Polski w Unii Europejskiej również u nas stało się to swoistym standardem. Świat staje się coraz bardziej przyjazny ludziom z ułomnościami, które to jeszcze do nie dawna musiały głośno walczyć o swoją równość, przynależność do świata i codziennego funkcjonowania w nim na równych prawach co osoby w ogólnym rozumieniu zdrowe.

3. Niewidomi w grupie niepełnosprawnych

Myśląc o przykładowej osobie niepełnosprawnej przed oczami staje nam obraz człowieka poruszającego się na wózku inwalidzkim dla którego podstawowe elementy życia codziennego stają się niekiedy barierą nie do pokonania. Ale niepełnosprawność to nie tylko ludzie na wózkach. Są to również ludzie starsi, schorowani, ludzie poruszający się o kulach, niesłyszący czy na przykład ludzie niewidomi. To właśnie na tej ostatniej grupie pragną skupić się autorzy niniejszego tekstu. Nie można zapominać o problemach związanych z osobami z dysfunkcją wzrokową. Słowo najczęściej używane opisujące osobę posiadającą problemy z percepcją wzrokową to „niewidomy”. Można zastąpić je również stwierdzeniem „bez wzroku” [4]. Osoby niewidzące lub niedowidzące to grupa osób w pewien sposób wyróżniająca się ze zbioru osób niepełnosprawnych. To samo dotyczy się miejsc przeznaczonych dla tego typu użytkowników. Struktura przestrzeni, które przeznaczone są dla ludzi z dysfunkcją wzrokową powinna być starannie przemyślana pod względem projektowanej formy czy materiałów z których zostaje ona wykonana. Zarówno niewidomi jak i niedowidzący odbierają otoczenie nie za pomocą wzroku lecz za pomocą pozostałych zmysłów a w szczególności zmysłu dotyku. Należy więc zapewnić takim użytkownikom jak najłatwiejszy sposób odbioru przestrzeni w której się poruszają. Grażyna Magnuszewska-Otulak w publikacji na temat osób niepełnosprawnych opisuje bariery jakie stają na drodze tychże ludzi ale również jakie one sami sobie stawiają. Poza zrozumieniem i akceptacją społeczeństwa ważny jest także aspekt samoakceptacji. Autorka zauważa iż obecny system bardzo dobrze wspiera osoby niepełnosprawne [5].

4. Wizualizacja architektury dla niewidomych

Odbiór architektury w sposób przyjęty dla zwykłego użytkownika przez osoby o zaburzonej percepcji wzrokowej jest niewątpliwie bardzo utrudniony. Jednak jak zauważa Agnieszka Kłopotowska autorka artykułu dotyczącego przyjaznych przestrzeni dla osób niewidomych i ociemniałych architektura nie tylko może ale i powinna stawać się elementem rehabilitacji tychże osób [6]. Celem rehabilitacji ludzi z wadami wzroku jest nauka prawidłowego i swobodnego funkcjonowania ich w społeczeństwie. Jeżeli weźmiemy pod uwagę aspekt architektoniczny to głównym celem architekta jest stworzenie przestrzeni na tyle przyjaznych dla ociemniałych aby mogły stawać się czynnikiem

pomagającym w ich rehabilitacji i przywracaniu lub w pewnych przypadkach wprowadzaniu do społeczeństwa.

Postęp cywilizacyjny jest tutaj sprzymierzeńcem dla projektanta. Dzięki coraz większej liczbie nowinek technologicznych. Do pokonania wysokości kondygnacji która kiedyś była barierą nie do przebrnięcia dla osoby na wózku służyć może obecnie winda, platforma schodowa czy zwykła pochylnia. Świat powoli staje się coraz bardziej świadomy obecności i przynależności do społeczeństwa osób niepełnosprawnych.

Jak zauważa Agnieszka Kłopotowska w swoim artykule zatytułowanym „*Niewidzialna Architektura*” otaczający nas świat tworzony jest dla osób widzących [7]. Postrzeganie przestrzeni dla osoby niewidomej jest niezwykle trudne. Oknem na świat zewnętrzny dla zdrowego fizycznie człowieka jest niewątpliwie wzrok. Często zapominamy jak ważnym dla nas jest on zmysłem przechodząc do korzystania z niego do porządku dziennego. Jednak są ludzie pozbawieni tego zmysłu dla których tym *oknem na świat* staje się wówczas zmysł dotyku. W przyrodzie naturalnym jest po utraceniu jednego zmysłu zastępowanie go innym. To samo dzieje się w przypadku ludzi ociemniałych. Przełomem dla osób niewidomych stał się alfabet Braille'a. To właśnie dzięki temu alfabetowi możliwe stało się np. przeczytanie książki czy gazety przez osobę niewidzącą. Takim „*alfabetem Braille'a*”, który powinien stosować architekt jest odbiór przestrzeni za pomocą innych zmysłów niż wzrok. Służą temu m.in. ścieżki dla niewidomych stosowane w celu wskazywania osobie używającej laski bezpiecznego i głównego traktu komunikacyjnego. Wykorzystuje się również specjalne wypukłości w podłożu mające na celu zasygnalizowanie użytkownikowi iż zbliża się on do ważnego lub niebezpiecznego miejsca w którym zachować powinien szczególną uwagę. W przypadku osób niedowidzących używa się również jaskrawych elementów sygnalizujących np. koniec drogi lub początek biegu schodów.

5. Podsumowanie

Podsumowując niniejsze rozważania na temat obecności osób niesprawnych, niedowidzących, niewidomych czy osób z innymi schorzeniami nie pozwalającymi im funkcjonować w sposób przyjęty za normalny dla zdrowego niewątpliwie człowieka potrzebna jest świadomość takich osób wśród nas. Projektując architekt powinien stawiać sobie za standard projektowanie uniwersalne, projektowanie bez barier. Tworząc nowe przestrzenie należy kierować się świadomością iż korzystać z nich będą zarówno osoby o pełnej sprawności fizycznej jak również te u których ta sprawność jest ograniczona. Nie zapominajmy iż odbiór architektury nie zawsze odbywa się przy pomocy zmysłu wzroku. O ile bardziej interesująca staje się przestrzeń przy której wykorzystać można więcej zmysłów niż tylko jeden. Architektura staje się swoistym mostem pomiędzy światami różnych zmysłów przenikającymi się. Dzięki temu doznania towarzyszące takiej właśnie architekturze są znacznie bardziej spotęgowane. Jednocześnie możliwy jest jej odbiór przez osoby pozbawione niektórych zmysłów a w kontekście niniejszego artykułu poprzez osoby niewidome lub niedowidzące.

Literatura

- 1 Źródło internetowe: www.who.int/en/, (02.12.2014)
- 2 Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 11 maja 2011 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 2011 nr 127 poz. 721)

- 3 Kamionka L., *Architekt jako kreator i koordynator procesu projektowania architektury zrównoważonej – synergia projektowa*, Czasopismo Techniczne z. 15. Architektura z. 7-A2, s.156
- 4 Walter Natalia, *Nowe media dla niewidomych i słabowidzących*, Wydawnictwo Naukowe Poznań 2007, s. 18
- 5 Magnuszewska-Otulak G., *Bariery aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych (w:) Osoby niepełnosprawne szanse i zagrożenia godnego funkcjonowania w nowoczesnym społeczeństwie*, pod redakcją Joanny Plak, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, Warszawa 2011,
- 6 Kłopotowska A., *Przestrzeń do nauki przestrzeni. Sztuka projektowania przyjaznego osobom niewidomym i ociemniałym*. Czasopismo Techniczne. Architektura, z. 7-A2, Kraków 2010, s.168
- 7 Kłopotowska A., *Niewidzialna architektura - status piękna w pozawzrokowej percepcji przestrzeni architektonicznej*. Czasopismo Techniczne. Architektura, z. 6-A/2007, Kraków 2007, s. 269-269

Architecture in daily functioning of disabled people with special emphasis

Piotr Gleń, Aleksandra Jarocka-Mikrut

*Faculty of Civil Engineering and Architecture, Lublin, Poland, Lublin University of Technology,
Nadbystrzycka Str. 40, 20-618 Lublin., e-mail: p.glen@pollub.pl, a.jarocka@pollub.pl*

Abstract: This article aims to stir the problem of obstacles and inconveniences faced by people with disabilities (including with reduced mobility, elderly, deaf, visually impaired and blind). The aim is to draw attention to the role played by the designer, both the architect and creator of utilitarian objects in shaping the impact on the comfort of living together in society of people with a complete physical and disabled. The need for education and promote greater awareness of these "dysfunctions" should be developed through places where non-disabled person is able to face the everyday barriers disabled person. An important aspect is to create awareness architect in the field of universal design at the stage of studies. More attention should focus on the design of everyday objects for the disabled so as not to have to change them later by artificial means. The article focuses on the problems and the positive examples of solutions in the process of shaping the architecture tailored to the needs of such people. The aim is also analysis of urban solutions that favor their functioning in everyday life. The authors are also examples of architectural and urban planning from both the Polish and the world. They show the importance and contribution of the architect in creating private and public spaces that surround us every day.

Key words: disability, everyday objects, universal design.